

толерантності має зворотній характер: вищі її показники виявлені серед підлітків із відносно низькою соціальною адаптованістю.

На наш погляд, це може пояснюватися, по-перше, пасивною позицією цих підлітків у сприйнятті соціальних впливів, переважанням екстернальної орієнтації в інтерпретації ними соціальних подій і власної поведінки, що зумовлює пасивне пристосування до інших як своєрідний спосіб захисту. З іншого боку, можна припустити, що у підлітків із високими показниками соціально-психологічної адаптованості наявна позитивна настанова на прийняття цінності Іншого не конкретизується у реальних ситуаціях і навичках комунікативної взаємодії. Це засвідчує необхідність цілеспрямованого розвитку навичок особистісно-сміслової рефлексії підлітків, як важливого механізму осмислення ними соціальної дійсності, адекватного дієвого позиціонування себе і сприйняття Іншого.

Література:

1. Асмолов А. Г. Толерантность: различные парадигмы анализа / А. Г. Асмолов // Толерантность в общественном сознании России. М.: Смысл, 1998. 135с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: моногр. / І. С. Булах. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. 340 с.
3. Ильин Е. П., Психология доверия / Е. П. Ильин. СПб.: Питер, 2013. 288 с.
4. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Б. И. Додонов. М.: Политиздат, 1978. 270 с.
5. Зейгарник Б. В. Очерки по психологии аномального развития личности / Б. В. Зейгарник. М.: Издательство Московского университета, 1980. 157 с.
6. Кравцов О. Г. Истоки становления и развития толерантной/интолерантной личности в подростковом возрасте / О. Г. Кравцов // Мир психологии. 2007. № 4. С. 57–64.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. СПб: «Питер», 2000. 712 с.

УДК 159.98-051

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ВЛАСТИВІСТЬ ПСИХОЛОГА

Кравченко Т. С.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

tanya.ua0060@gmail.com

Організація процесу взаємодії психолога та клієнта має безпосередній вплив на ефективність діяльності психолога, яка відбувається через міжособистісну взаємодію. За неефективної взаємодії знижується результативність спільної роботи психолога та

клієнта, можуть виникати непорозуміння, конфлікти, комунікативні бар'єри.

У психологічній літературі виокремлюють значну кількість особистісних детермінант професійної компетентності психолога. До них відносять як професійно важливі якості для психолога (емпатія, самоконтроль, конгруентність, відповідальність, стресостійкість, рефлексія тощо), так і спеціальні здібності (комунікативні здібності; теоретичні та практичні здібності; творчі здібності). У контексті даного дослідження до уваги береться рефлексія як одна із найбільш важливих та вагомих особистісних детермінант професійної компетентності майбутнього психолога, яка впливає на встановлення продуктивної міжособистісної взаємодії.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль рефлексії у професійної діяльності психолога.

В. М. Дружинін говорив про те, що для психолога дуже важливою якістю є здатність адаптуватися до різних соціальних ситуацій. М. А. Амінов та М. В. Молоканов висловлюють свою думку щодо професійних властивостей психолога і виділяють: 1) розвинуті інтелектуальні здібності; 2) готовність до соціальних контактів; 3) емпатійність; 4) емоційна заразливість; 5) привабливість (атракція); 6) здатність до контролю своєї поведінки, до самоконтролю; 7) впевненість в собі в процесі прийняття рішень; 8) вміння підтримувати контакти; 9) стресостійкість в процесі спілкування [3].

На думку О. О. Бодалева, А. О. Деркача та Л. Г. Лаптева найбільш значущими психологічними якостями практичного психолога є: 1) стійкість до стресів; 2) вміння адаптуватися до різних умов і факторів діяльності; 3) аналітико-конструктивний склад мислення і самостійність суджень; 4) емоційно-вольова стабільність і терплячість; 5) емпатійність та рефлексивність; 6) загальна психофізична активність; 7) чуйність і проникливість [1].

За даними Т. А. Казанцева та Ю. М. Олійника для особистості психолога є важливими такі властивості: загальна інтелектуальність; спостережливість; моральність поведінки; розвинена інтуїція; емоційна стійкість; готовність до встановлення контактів; слухати та чути; аналітичне мислення; творчий склад розуму; багатий словниковий запас; раціоналізм; стриманість; емпатійність; рефлексивність; швидкість орієнтування в ситуації; емоційно-вольова стабільність тощо [2]. У своїх працях Т. А. Верняєва зазначає свій список важливих особистісних характеристик практичного психолога: 1) високий рівень загального і соціального інтелекту; 2) допитливість; 3) тактовність та чуйність; 4) об'єктивність, інтелігентність, динамічність та гнучкість поведінки; 5) вміння слухати; 6) доброзичливість та оптимізм; 7) відповідальність та організованість; 8) рефлексію та сенситивність;

9) вмiле володiння невербальними засобами спiлкування; 10) емоцiйну стабiльнiсть тощо [3].

Дослiдження рефлексивних процесiв стали предметом уваги багатьох науковцiв. С. Д. Максименко, В. I. Слободчиков вивчали роль рефлексii у становленнi суб'єктностi особистостi. В. В. Давидов, С. Ю. Степанов та I. М. Семенов дослiдили рефлексiю у процесах мислення. М. I. Найденов та Л. А. Найденова запропонували концепцiю груп рефлексii. А. В. Карпов розробив структурно-полiпроцесуальний пiдхiд до розгляду рефлексii як унiкальної властивостi, яка забезпечує процес репрезентацii психiцi свого власного змiсту. В. О. Лефевр розглядає рефлексiю як базовий механiзм саморегуляцii психiчної активностi. Зокрема, вiн зазначає, що саме цей процес надає змогу людинi наче спостерiгати «збоку», стати в позицiю спостерiгача [4]. А. С. Шаров висловлює думку про те, що рефлексивнi процеси тiсно пов'язанi з самоорганiзацiєю iнтенцiональної психiчної активностi, що здiйснюється на свiдомому та несвiдомому рiвнях психiки для досягнення синергiзму у процесi взаємодii людей [5]. На думку О. Г. Мирошник, регуляцiя психiчної активностi забезпечується сформованим патерном рефлексивних процесiв. Патерн визначає психологiчнi кордони, якi особистiсть враховує пiд час своєї активностi, та виконує функцiю зв'язування та збирання меж «Я» у людинi [4]. Г. П. Щедровицький виокремлює такi функцiї рефлексii: 1) дослiдження (або реконструкцiя) ситуацiї; 2) саморегуляцiя поведiнки (усвiдомлення власної позицiї в ситуацiї, що склалася i свого вкладу в дiяльнiсть, способу дiяльностi, виявлення труднощiв в дiяльностi i встановлення їх причин, регуляцiя дiяльностi та мислення; 3) функцiя оцiнки дiяльностi та її результатiв; 4) оцiнка себе, свого вкладу в дiяльнiсть, своєї позицiї в ситуацiї, що склалася; 5) функцiя критики (способу дiяльностi, старих норм); 6) перенормування дiяльностi [6].

Бiльшiсть науковцiв зазначають необхiднiсть системного аналізу рефлексii, тобто аналізу її структурних складових та зв'язкiв мiж ними. Узагальнюючи пiдходи можна сказати, що феномен рефлексii розумiють як здатнiсть людини до самоаналiзу, самостiйностi осмислення i переосмислення своїх предметно-соцiальних вiдносин з навколишнiм свiтом та складовою розвинутого iнтелекту людини та здатнiстю до вiдображення станiв iншого.

Отже, виходячи з системного розумiння природи рефлексii можна сказати, що рефлексивнi процеси обслуговують сферу професiйного мислення психолога, особливостi його комунiкацii та взаємодii з клiєнтом та сферу його професiйної самосвiдомостi.

Використовуючи класифiкацiю функцiй рефлексii за Г. П. Щедровицьким, спробуємо визначити їх змiст щодо роботи практичного психолога.

1. Рефлексія допомагає психологу сформулювати очікувані результати, визначити мету та завдання роботи, ступінь відповідальності за результати, а також проводити поточну корекцію свого професійного шляху. Обмірковування професійних ситуацій становить основу рефлексії в діяльності психолога.

2. Розвивається здатність розуміти внутрішній світ особистості клієнта, спостережливість до зовнішніх проявів поведінки, що допомагає знаходити оптимальний підхід до іншої людини.

3. За умови розвинутої рефлексії особистість психолога характеризується емоційною врівноваженістю, впевненістю в собі, готовністю діяти в ситуаціях з невизначеним результатом та вміння знаходити нестандартні шляхи вирішення професійних завдань.

4. Варто також зазначити, що спілкування в діяльності психолога відіграє одну із найважливіших ролей. Спілкування є ефективним у випадку, якщо воно засноване на рефлексії. У такому випадку учасники діалогу інтерпретують для себе ситуацію спілкування стосовно один одного. Рефлексивні процеси можуть відігравати роль в аналізі всіх складових спілкування, за умови якщо у партнерів по спілкуванню ці рефлексивні процеси достатньо розвинені.

5. Особливе місце надається процесам рефлексії у породженні нових смислів щодо сприймання себе та власних ставлень до професійної діяльності. За допомогою рефлексії у психолога формується готовність до об'єктивного, неупередженого погляду на себе, на свій внутрішній світ і на оточення.

Рефлексія є важливою не тільки як процес або механізм психіки, який забезпечує самопізнання, критичність до власного досвіду, вміння зрозуміти себе, свої дії, отримані знання тощо. Рефлексивні процеси забезпечують особистості психолога розуміння того, як протікає його професійна діяльність, надає змогу прогнозувати результат та коректувати відповідно до нього свої дії.

Самоаналіз за допомогою рефлексії допомагає особистості психолога будувати стосунки з клієнтами; побачити все, що відбувається наче з боку, очима інших. Так, під час взаємодії відбувається зміна уявлень про суб'єкт спілкування на більш адекватні для конкретної ситуації; вони актуалізуються, коли виникають протиріччя між уявленням про суб'єкт спілкування та новою інформацією про нього, яка здобувається за період взаємодії.

Література:

1. Бодалев А. А., Деркач А. А., Лаптев Л. Г. Рабочая книга практического психолога. Технология эффективной профессиональной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом). М.: Издательство Института Психотерапии, 2001. 640 с.

2. Казанцева Т. А., Олейник Ю. Н. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов-психологов // Психологический журнал. 2002. Т.23. №6. С. 51–59.
3. Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию: учебник и практикум для академического бакалавриата / В. Н. Карандашев. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 430 с.
4. Мирошник О. Г. Емпіричне дослідження рефлексії та професійно значущих властивостей особистості педагога / О. Г. Мирошник // Психологія і особистість. 2017. № 2 (12). С. 280–291.
5. Мирошник О. Г. Рефлексивність та регуляторний потенціал особистості // Психологія і особистість, 2020. №2 (18) С. 234–246.
6. Шаров А. С. Онтология рефлексии: природа, функции и механизмы // Рефлексивные процессы и управление. 2005. Т. 5, № 1. С. 71–92.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Кузенко В. Ю., Кононова М. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

valentina.kuzenko@ukr.net, meershaum@ukr.net

Становлення особистісної зрілості є тривалим, складним і динамічним процесом, що характеризується своїми особливостями на кожному віковому етапі. Особливо значущим у становленні особистісної зрілості є підлітковий період, оскільки в цьому віці накопичуються психологічні резерви, що підводять самосвідомість до найважливішої її генетичної форми в період дорослості.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблеми становлення особистісної зрілості старших підлітків та виявлення факторів впливу на цей процес, який ґрунтується на функціонуванні рефлексивних механізмів, виступає провідним фактором актуалізації тенденцій самовизначення як вікової характеристики внутрішнього світу старших підлітків.

Мета повідомлення – зробити теоретичний аналіз психологічних особливостей становлення особистісної зрілості старших підлітків.

Важлива особливість психічного розвитку в старшому підлітковому віці полягає в тому, що нова соціальна ситуація розвитку – необхідність визначити своє місце в житті як головний компонент даної ситуації – приводить до формування нової і центральної для цього віку духовної потреби – потреби у власному життєвому і професійному самовизначенні. Лише у старшому підлітковому віці,